

TAMPEREEN YLIOPISTO / AVOIN YLIOPISTO

Jouni Vilkkä

Kehityksen haasteita

Luentoessee

67462

Elina Vierikko: Kehitys- ja ikäkausipsykologia 1

Luentoessee

Tampereen yliopisto / Avoin yliopisto

Syyslukukausi 2015

2015-10-11

Sisällys

1. Kehityksen riskitekijät ja suojaavat tekijät	1
2. Turvallinen ja turvaton kiintymys.....	2
3. Lapsilähtöinen kasvatus	3
4. Ongelmien kasautuminen.....	4
5. Puberteetin ajoittuminen	5
6. Aikuisuuden haasteita	6

1. Kehityksen riskitekijät ja suojaavat tekijät

Kehityksen riskitekijöillä tarkoitetaan ympäristössä tai yksilössä olevia tekijöitä, jotka suuntaavat kehitystä kielteiseen suuntaan. Sellaisia tekijöitä voivat olla perheen sosiaaliset ongelmat, lapsen laiminlyönti, lapsen oppimishäiriö tai jotkut lapsen synnynnäiset ominaisuudet, jotka lisäävät riskiä. Lapsella voi olla vaikea temperamentti, stressaavia kokemuksia, ihmissuhteiden puuttumista tai virikkeettömyyttä ympäristössään. Perheessä voi olla jatkuvaa riitelyä tai vanhemmat voivat olla liian kiireisiä viettääkseen aikaa lapsen kanssa. Myös epäjohtonmukainen kasvatusta heidän taholtaan on riskitekijä. Koulussa suuret lapsiryhmät ja koulukiusaajat voivat olla haitallisia kehitykselle. Myös epäonnistumisen kokemukset koulunkäynnissä ja tuen puuttuminen ovat riskitekijöitä. Riskitekijä lisää lapsen epäsuotuisan kehityksen todennäköisyyttä, ei määrää sitä. Riskitekijät voivat vaikkapa lisätä todennäköisyyttä sairastua jollakin tavalla. Riskitekijät vaikuttavat eri tavoin eri kehitysvaiheissa ja jokainen reagoi niihin yksilöllisesti. Yksittäinen riskitekijä ei yleensä vielä ole ongelma – ongelma muodostuu siitä, kun useat riskitekijät vaikuttavat yhdessä. Niiden takia lapsesta voi tulla vaikkapa antisosiaalinen. Esimerkiksi haastava temperamentti ei yksin tee lapsesta epäsosiaalista, mutta yhdessä hankalien vuorovaikutussuhteiden kanssa sillä voi olla sellainen vaikutus.

Kehityksen suojaavilla tekijöillä tarkoitetaan puolestaan sellaisia tekijöitä, jotka suojaavat lapsen kehitystä riskitekijöiden vaikutukselta. Lapsella voi elämässään riskitekijöitä, mutta silti samalla myös suojaavia tekijöitä, jotka tukevat hänen myönteistä kehitystään. Ne voivat vaikkapa estää haitallisia ketjureaktioita, poistaa joitain riskitekijöitä, parantaa itsetuntoa tai avata uusia mahdollisuuksia. Sama tekijä voi olla suojaava tai riskitekijä yksilöstä riippuen: esimerkiksi perhekoko, luokkakoko ja sosiaalinen eristäytyneisyys vaikuttavat eri ihmisiin eri tavoin. Tyypillisesti suojaavia tekijöitä ovat esimerkiksi sosiaalinen tuki, etenkin aikuisten taholta, lapsilähtöinen kasvatusta ja positiivinen suhde aikuisen ja lapsen välillä, lapsen helppo temperamentti, älykkyys, hyvä itseluottamus ja ongelmanratkaisukyky.

2. Turvallinen ja turvaton kiintymys

Lapsi kiinnittyy jo vauvana lähimpään saatavilla olevaan aikuiseen riippumatta tältä saamansa hoivan laadusta. Vauva oppii tunnistamaan aikuisen eri aisteillaan ja alkaa kommunikoida tämän kanssa, ensin vain itkulla, mutta myöhemmin yhä kehittyneemmin (hymyily, jokeltelu). Näin lapsi muodostaa kiintymyssiteen niihin aikuisiin, joiden kanssa on paljon tekemisissä.

Erilaiset pelot, joita aiheuttaa vaistonvaraisesti pimeys, yksin jääminen, kovat äänet ja muut vastaavat, aktivoivat kiintymyssuhdekäytöstä, jolloin lapsi pyrkii pysymään aikuisen lähellä. Jos aikuinen vaikkapa lähtee huoneesta, taapero voi itkeä ja lähteä aikuisen perään. Jotta lapsi voisi tutkia ympäristöään rauhassa ja siten oppia erilaisia asioita, hänen täytyy kokea olevansa turvassa. Ilman turvaa ei onnistu edes leikkiminen. Aikuisesta lapsi saa turvaa ja aikuista voi käyttää tukikohtana, jonka luota voi lähteä vähän matkan päähän tutkimaan ympäristöä ja tarvittaessa palata hakemaan lisää turvallisuuden tunnetta. Riippuu lapsen kokemuksesta (johon vaikuttavat temperamentti ja monet muut seikat), millaiseksi lapsen kiintymyssuhde muodostuu. Jos lapsen täytyy varmistaa hoivasuhteen säilymistä tiheään, ympäristön tutkiminen jää vähemmälle.

Kiintymyssuhteiden laatuja on tutkittu niin sanotulla vierastilanne-menetelmällä. Kokeen tulosten perusteella määriteltiin turvallisia ja turvattomia kiintymyssuhteita. *Turvallisella kiintymyksellä* tarkoitetaan sellaista suhdetta, jossa lapsi luottaa aikuisensa olevan saatavilla ja uskaltaa tutkia ympäristöään aktiivisesti. Lapset osoittavat aikuisen poissaollessa kaipaavansa tätä ja ilahtuvat taas tavatessaan tämän. Tällaisessa suhteessa aikuinen puolestaan reagoi nopeasti, sensitiivisesti ja asianmukaisesti lapsen viesteihin. Lapsen kehityksen kannalta tämä on ilmiselvästi toivottava kiintymyssuhteen laatu. Sen sijaan *turvattomasti kiintyneet* jakautuivat kolmeen eri luokkaan, joista kaikki ovat enemmän tai vähemmän haitallisia:

1. Välttelevät eivät käyttäneet aikuista turvana, mutta yrittävät säilyttää läheisyyden aikuiseen ja välttelevät kielteisten tunteiden osoittamista. Aikuisen käytös lasta kohtaa tässä suhdetyypissä on epäsensitiivistä, eli he

eivät reagoin lapsensa viesteihin. Välttelevä kiintymys on yhteydessä eksternalisoiviin häiriöihin. Lapsella on hänelle kuulumaton vastuu perheestään ja tästä seuraa helposti uupumusta ja masennusta. Koettu tunnekylmyys voi myös aiheuttaa empatiakyvyttömyyttä ja alentaa aggressiivisen käytöksen kynnystä.

2. Ristiriitaiset ja vastahankaiset reagoivat voimakkaasti vastustaen eroon vanhemmastaan, eivätkä hyväksy vieraan lohdutusta, mutta myöskin torjuvat vanhempansa tämän palatessa. Näissä tapauksissa vanhempi on epäjohdonmukainen, mahdollisesti masentunut. Ristiriitainen kiintymys on yhdistetty ahdistushäiriöihin. Lapsi voi perheensä ennakoimattomuuden takia oppia pitämään koko maailmaa ennakoimattomana, epäjohdonmukaisena ja pelottavana. Niinpä yksilö voi tulla omistushaluiseksi, mustasukkaiseksi ja tunteiltaan kuohahteleväksi.
3. Organisoitumattomat taas vaikuttavat hämmentyneiltä ja saattavat karttaa tai pelätä vanhempansa. Tässä tapauksessa vanhempi on joskus vaarallinen ja lapsi voi kokea heitteillejättöä, laiminlyöntejä tai pahempaa ja on selvästi alttiina riskitekijöille. Organisoitumaton kiintymys on yhteydessä eksternalisoiviin häiriöihin. Lapsi voi kärsiä dissosiaatiosta, tapahtumat jäävät jäsentymättömiksi ja sekaviksi, muistikuvat hatariksi. Hänelle voi kehittyä rajatilapersoonallisuus.

3. Lapsilähtöinen kasvatus

Lapsen kehityksen suojaavista tekijöistä mielestäni helpoin varmistaa on lapsilähtöinen kasvatus. Se vaatii lähinnä aitoa kiinnostusta lapseen sellaisena kuin hän on, sen sijaan että lasta pidettäisiin vain potentiaalisena aikuisena tai hänen kauttaan yritettäisiin elää tai että hänestä ei oltaisi lainkaan kiinnostuneita. Muut lapsilähtöisen kasvatuksen piirteet nähdäkseni seuraavat tästä ensimmäisestä kriteeristä aika luontevasti, jos kasvattaja muuten suhtautuu myönteisesti

kasvatettavaan, mitä ei ikävä kyllä aina tapahdu. Rakastava vanhempi kuitenkin luonnostaan huolehtii lapsesta (tai yhtä hyvin vanhempi sisarus nuoremastaan) ja kokee myötätuntoa tätä kohtaan. Kiinnostus lapseen, tämän ajatuksiin ja tunteisiin ja kokemuksiin näkyy keskusteluna ja tukena sekä käytännön tehtävissä ja ongelmissa, että tunnetasolla. Lapsilähtöinen kasvattaja oikeasti kuuntelee lasta, vaikka tämän mielipiteet, käsitykset ja argumentit tietysti ovatkin lapsellisia, sen sijaan että vain sivuuttaisi ne. Lapsen väitteitä ei myöskään epäillä perusteetta, vaan luottamuksen täytyy olla molemminpuolista. Huolehtiminen näkyy siinä, että kasvattaja varmistaa tietävänsä missä ja kenen seurassa kasvatettava milloinkin on.

Vaikeinta kasvatuksessa varmastikin on, etenkin jos kasvatettavia on perheessä useita eri ikäisiä, pysyminen johdonmukaisena ja oikeudenmukaisena kaikkia kasvatettavia kohtaan niin, että nämä myös kehitystasostaan johtuvista piirteistä riippumatta pitävät toimia johdonmukaisina ja oikeudenmukaisina (nuoremman lapsen voi olla vaikea hyväksyä, että vanhempaa kohdellaan hieman eri tavalla, mutta toisaalta sama voi päteä myös toisin päin). Lapsilähtöinen kasvattaja selittääkin lapselle, miksi ja mistä rangaistaan ja miksi se on oikeudenmukaista. Hän ei käytä ruumiillisia rangaistuksia. Painopiste lapsilähtöisessä kasvatuksessa on keskustelussa ja tunnetason tukemisessa, sekä ymmärtämisessä, ei rankaisemisessa tai tunteilla kiristämisessä.

4. Ongelmien kasautuminen

Lapsen kehityksen riskitekijät voivat ajan mittaan kasautua ikävällä tavalla. Esimerkiksi tarkkaavuushäiriö (ADHD) aiheuttaa lapselle vaikeuksia ylläpitää tarkkaavaisuuttaan ja suorituskyykyään. Hänen itsesäätelynsä on heikentynyt ja vireyden säätely ei oikein onnistu, joten hänen huomionsa suuntautuu ärsykkeiden “silmiinpistävyyden” perusteella. Hän siis vaihtaa huomionsa kohdetta liian helposti ja vääristä syistä. Kaikesta tästä johtuen hänen tietonsa ja taitonsa eivät kehity normaalilla tavalla, ainakin jos hän ei saa kunnollista tukea. Kuitenkin häneltä helposti vaaditaan muiden samanikäisten kanssa saman tasoisia suorituksia. Koska

hän ei pysty samaan (erityisesti jos lapsia vielä vertaillaan julkisesti keskenään, kuten yleensä tehdään), hän todennäköisesti alkaa vältellä ikäviä kokemuksia aiheuttavia tilanteita, kuten raskaalta tuntuvaa opiskelua. Hänen keskittymiskykynsä ja sinnikkyytensä ei ainakaan näin parane, vaan paremminkin huononee ja hänestä tulee impulsiivisempi. Tämä taas ennestään heikentää hänen opiskelukykyyään ja -motivaatiotaan ja lisää uusien epäonnistumisen kokemusten todennäköisyyttä, aiheuttaen haitallisen kierteen.

Tällainen negatiivinen kierre pahenee aikaa myöten, joten se pitäisi katkaista mahdollisimman pian. Opettajien vaikea tehtävä on yrittää saada aikaan onnistumisen kokemuksia kaikille oppilailleen ja inspiroida heitä kiinnostumaan opiskelusta. Jotkut oppilaat voivat ADHD:n tai muiden ongelmien takia tarvita läpi koulutuksensa. Nykyään ihmisten täytyy usein kouluttautua hyvin pitkän aikaa, joten tämä riski koskee monia eri kehitysvaiheita.

5. Puberteetin ajoittuminen

Murrosikä on suurten muutosten aikaa ja puberteetti on näistä muutoksista näkyvin. Sen ajoittuminen voi olla lapsen kehityksen riskitekijä ainakin silloin, kun se ei tapahdu samaan aikaan kuin ikätovereilla. Puberteettiin liittyy silloin yleensä tavallista enemmän kielteisiä tunteita, kuten masennusta ja vihamielisyyttä. Puberteetti voi nähdäkseni olla ongelmallinen vaikka sen ajoitus olisi normaalikin, koska aikuiset (etenkin vanhemmat ja opettajat) saattavat ylimitoittaa nuoriin kohdistuvia vaatimuksiaan, jos nämä vaikuttavat fyysisesti kypsiltä. Jos puberteetti on tavallista aiemmin, nämä vaatimukset tulevat toki vielä aiemmin ja ongelma on sikäli suurempi.

Sukupuoli vaikuttaa puberteetin kokemiseen niin, että varhainen puberteetti saa usein tytöt eristäytymään sosiaalisesti ja hakeutumaan niin sanottuun huonoon seuraan, kun taas pojista se tekee yleensä aggressiivisempia ja lisää hyperaktiivisuuden

todennäköisyyttä. Silti pojille varhainen puberteetti ennustaa hyvää pärjäämistä koulussa. Sitä voisi selittää paitsi opettajien alitajuinen, virheellinen arvio heidän henkisestä kypsyydestään, että heidän asemansa oppilaiden sosiaalisessa hierarkiassa – heitä tuskin esimerkiksi kiusataan koulussa. Tavallista myöhäisempi puberteetti taas saa pojat kokemaan itsensä huonommiksi, eivätkä he ole ikätovereidensa keskuudessa yleensä kovin suosittuja varmaankin fyysisen lapsenkaltaisuutensa takia, joten he ovat tavallisesti epävarmempia. On myös luultavaa, että todennäköisyys tulla isompien poikien kiusaamaksi on heillä suurempi. Myös esipuberteettisia tyttöjä kohdellaan lapsina, mikä saa heidät hakeutumaan nuorempiensa seuraan. He myös tyypillisesti myötäilevät muita ja pärjäävät hyvin koulussa, epäilemättä siksi, että opettajat pitävät heitä kiltteinä. Kehityksen riskitekijä puberteetti on tytöille ollessaan myöhäinen ja pojille ollessaan varhainen. Vanhempien ja opettajien kielteisyys ja autoritaarisuus tuo esiin varhaisen puberteetin kielteiset vaikutukset.

6. Aikuisuuden haasteita

Elämänkaaren eri vaiheissa tulee vastaan erilaisia haasteita, jotka ovat toki eri kulttuureissa erilaisia ja myös muuttuvat ajan mukana. Ikävin puoli niissä on se, että vaikeuksilla on taipumusta kasautua ja esimerkiksi ikäkausien erilaisten kehitystehtävien epäonnistuminen siirtää niiden ratkaisua myöhemmäksi usein elämää hankaloittavalla tavalla. Nykyään liian nuorena täytyisi osata valita oikeat harrastukset, koulutusalat ja mielellään ystävätkin. Kuitenkaan nuoret eivät aivojensa kehitysvaiheen takiaakaan ole yleensä vielä kypsiä sellaisia ratkaisuja tekemään. Väärät valinnat nyt jo peruskoulussa ja lukiossa voivat vaikeuttaa itseä kiinnostavan alan löytämistä, sitä opiskelemaan pääsemistä ja mahdollisesti työuran aloittamista.

Sillä, missä elämän vaiheessa – jos missään – yksilö hankkii puolison ja mahdollisesti jälkikasvuakin, vaikuttaa myös merkittävästi hänen mahdollisuuksiinsa ja valintoihinsa myöhemmin. Vaikuttaa ilmeiseltä, että esimerkiksi opiskelu ja työuran alkuvaihe eivät kovin hyvin sovi yhteen vanhemmuuden kanssa ja lastenhankkimisikä

onkin myöhentynyt samalla kun yhteiskunnan vaatimukset pitkäaikaiselle opiskelulle ovat kasvaneet. Taitaa myös olla niin, että teinivanhemmuus ja ylipäättään vanhemmuus nuorena, kuten myös ylipäättään suuren lapsimäärän hankkiminen on tavallista yleisempää niiden keskuudessa, joilla muutenkin on ongelmia elämässään. Tässäkin ongelmat todella kasautuvat, eikä voi kuin surra näiden lasten huonoa lähtötilannetta omassa elämässään.

Keski-iässä ei sinänsä välttämättä ole mitään erityistä kriisivaihetta, jonka useimmat joutuisivat käymään läpi, mutta se ei myöskään tarkoita, ettei monilla olisi erilaisia kriisejä silloinkin. Paremminkin voi sanoa, että ihmisillä on luultavasti hyvä todennäköisyys kokea erilaisia vaikeita tilanteita elämänsä kaikissa vaiheissa. Vaikka toimintakykyisen elämän pituus näyttääkin kasvavan, on keski-ikä kuitenkin sellainen vaihe, jossa kehon rapistuminen ja muu elämäkokemus tuovat väkisin tietoisuuteen elämän lyhyiden ja mahdollisuuksien vähentymisen. Mitä heikommin on onnistunut kehitystehtäviä suorittamaan aiemmin, sitä huonommalta tilanne näyttää.

Vanhanakin vielä oppii asioita kognitiivisesta (joustavan älykkyyden) hidastumisesta huolimatta ja kokemuksella hankitut taidot (kiteytynyt älykkyys) säilyvät. Keho kuitenkin rapistuu, eikä enää pysty samaan kuin nuorena, kuten oppimaan fyysisiä taitoja, kehittämään lihaksia ja kehonhallintaa. Voi tuntua siltä, että mahdollisuudet on menetetty ja elämä tuhlatu, eikä uuden elämän aloittamiseen enää ole aikaa. Samalla joutuu luultavasti seuraamaan läheisten kamppailua vakavien sairauksien kanssa ja kuulemaan ikäistensä ja nuorempienkin kuolemista. Epätoivo, kuolemanpelko ja masennus ovat silloin todennäköisiä. Erik Eriksonin nimeämä minän integraatio ei ole silloin onnistunut. Se vaatii oman eletyn elämän hyväksymistä sellaisena kuin se on ja elämän tarkoituksen löytämistä siitä. Vanhanakin on mahdollista vielä oppia näkemään elämänsä uudella tavalla, osana suurempaa kokonaisuutta. Useille merkityksen tuovat lapset ja lapsenlapset, mutta merkityksen voi löytää myös filosofiasta ja tieteestä. Kuten Carl Sagan on runollisesti todennut, olemme tähtitomua kaikki, siis osa valtavaa ja ihmeellistä kosmosta.